

Angyal Ádám

**BALOLDAL = TÁRSADALMI
HALADÁS**

ANGYAL ÁDÁM

BALOLDAL = TÁRSADALMI HALADÁS

The^{*} baloldal

Budapest, 2010

^{*} The – Társadalmi haladás elmélete

*Széchenyi István idézte:
- minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, melly ha megvész,
Róma ledül 's rabigába görbed*

Bevezetés

Írásom célja

Az emberiség sorsa a haladás. Ez a korántsem folyamatos vagy töretlen folyamat a fejlődést, a korábbi állapotokra is épülő, de új elemeket is hordozó tökéletesedést jelenti. A civilizáció története maga a haladás, a fejlődés. Munkámban ennek a végtelen folyamatnak csak az emberek nagyobb közösségével, a társadalommal összefüggő részeire irányítom figyelmem. Célom a baloldalinak, szociáldemokratának nevezett eszmerendszer fejlesztése. Ennek érdekében azt a gondolkodást és cselekvést, ami meghaladja a hagyományos baloldalt, annak folytatásaként látom, a haladás eszméjének nevezem. A baloldal, a szociáldemokrácia a huszadik század nagy mozgalma. Mára mintha kifulladt volna, egyesek a végét is jósolják. Én ezzel szemben azt vizsgálom, hova fejlődhet, mit érdemes megőrizni, mit kell újra gondolni, mivel lehet kiegészíteni.

A változások általános folyamata egyik sajátossága, hogy minden fejlődés (evolúció) jellegzetesen felfelé és lefelé tartó szakaszokból, másképp születésből, növekedésből, érésből, leszálló ágából és elmúlásból áll. Ismertek olyan vélemények, melyek szerint az emberiség, a társadalmak saját életpályájuknak már leszálló ágában, sőt a végén vannak. Erre olyan bizonyítékokat szokás sorolni, mint a világpusztító fegyverek felhalmozása, az emberek okozta globális felmelegedés veszélye, a megoldhatatlannak tűnő szegénység és ennek következtében kialakult feszültségek stb. Volt aki egyenesen úgy fogalmazott (bár kérdőjellel): a történelem véget ért. Arra a kérdésre, hogy milyen kor következik nem tudom a választ, hiszen nem vagyok olyan helyzetben, hogy saját világunkat megfelelő távolságból figyeljem. Éppen ezért eltekintek attól a veszélytől, hogy az emberiség, a társadalmak sorsa maga is kétséges. Az általam belátható jövő úgy valószínűsíthető, hogy nincs benne világégés, tömegpusztulás.

A baloldali gondolkodás történelmi központi eleme egy társadalomkép volt. Ez a születésekor a fennálló, a munkavégző emberekkel szemben elnyomónak és kizsákmányolónak tekintett kapitalizmus megdöntését és helyette egy igazságosabb (kizsákmányolás mentes) társadalom megteremtését célozta. Az erre irányult nagy kísérlet, a szocializmus azonban megbukott. Vesztét három tényezőre vezettem vissza – bár az ezzel foglalkozó viták korántsem zárultak valamiféle egységes állásponttal. A szocializmus, mint társadalmi rend bukását nem elveinek gyengesége eredményezte. Az általam valósnak vélt okok a következők voltak.

Először is gazdasági hatékonysága a piacgazdaság, a verseny hiányában, az alapvetően köztulajdonra épülő megoldások okán alacsonyabb volt, mint a kapitalista gazdasági berendezkedés. Ez többek közt az adott országok lakosságának alacsony életszínvonalát okozta, ami elégedetlenséget váltott ki. Másodsor a demokrácia hiányát, az egypártrendszert említem, amely az érintett, politikailag felvilágosult embereket ingerelte. Ezt fokozták azok a színjátékok, amelyekkel a demokrácia látszatát igyekeztek kelteni, az úgynevezett szocialista demokrácia. A harmadik ok a rendszerek irányítóinak túlkapasai, erkölcsi züllöttségük, a hatalmi szereplők saját elveik mindenhatóságának tévhitéből következő téves világpolitikai és nemzetpolitikai magatartása volt. Ezek következtében az adott országok népeit és

felkeléseiket elnyomták, életképtelen társadalomirányító rendszereket és szövetségeket hoztak létre, kihívó életmódot folytattak, provokálóan jogsértő magatartást tanúsítottak.

A szocializmus bukása még túl közel van, még túl sok a személyes érintettség ahhoz, hogy társadalmi előnyeiről és hátrányairól elfogadható elemzés készülhetett volna. A hátrányok, károk már sok elemzőt megihlettek, sőt népmozgalmak keltek fel ellenükben. A szocialista korszak olyan vívmányai azonban, mint a nagyobb létbiztonság, a (néha erőszakos) teljes foglalkoztatottság, a születéskori társadalmi hátrányok (szegregáció) mérséklése, a mezőgazdasági nagyüzemek (magántulajdont háttérbe szorító) megszervezése, az állami gazdaságpolitika (tervezés) eredményei stb. még nem kerültek megfelelően értékelésre. Az 1980-as évek végének, a kilencvenes évek elejének spontán népmozgalmi a szocializmust elsöpörték. Az érintett országokban kapitalista (piacgazdasági) és demokratikus társadalmi rendszerek születtek. Ez a folyamat rengeteg tévúttal, hibával, a jövőt is befolyásoló rossz döntéssel is együtt járt. Magyarországon ilyenek tekinthetők elsősorban a gazdasági rendszerváltás átgondolatlanságából és a frissen feltámadt harácsolási vágyból is eredeztethető folyamatok. A privatizáció szervezetlensége, a bankok tőkevesztése, a mezőgazdasági nagyüzemek szétzilálása, a munkahelyek számának rohamos csökkenése, a főpiaci kapcsolatok leépítése stb. arra utalnak, hogy a piacgazdaság megszervezése a hatalmi tényezők hozzá nem értése, önzése, gazdagodási vágya és téves elméletei okán hatalmas veszteségek keletkeztek.

A gazdasági rendszerváltás okozta, illetve akkor jelentkező nehézségek felmerülése azért is a hozzá nem értésre utal, mert megalapozott előre jelzések mutattak a várható gondokra. A rendszerváltást előkészítő két jelentős tanulmány, a Fordulat és Reform, valamint a Társadalmi Szerződés egyaránt utalt a munkahelyvesztésekre, a teljesítmény csökkenésekre és az infláció emelkedése veszélyeire. A figyelmeztetések ellenére a rendszerváltók ezek kezelésével nem törődtek, hatásukat nem tekintették olyanoknak, mint amelyekkel foglalkozni illetve kivédeni kellene.

A társadalmi berendezkedés ugyanakkor hatalmas léptékekkel és alapvetően demokratikus irányba robogott, az alkotmányos jogállam felé. A volt európai szocialista országok sok-sok zökkenővel, de áttértek (visszatértek) a kapitalista, divatosabb nevén piaci demokrácia felé. A baloldal nagy társadalom átalakító eszméi háttérbe szorultak.

Tudni lehet, hogy a piacgazdaság és a demokratikus berendezkedés ugyan kézenfogva járnak, de nem testvérek. A piacgazdaság egyik motorja az egyéni, vállalkozói (individuális) érdekek érvényesülése. A demokrácia ezzel szemben alapvetően a közösségi (kollektív) érdekek, a többségi közakarat érvényesülését testesíti meg. A demokrácia az érintettek vélemény és érdek érvényesítő társadalma. Úgy is meg lehet közelíteni a demokrácia és piacgazdaság természetének kettősségét, hogy azok kiegészítik, kiegyenlítik egymást. Közelebb állok azonban ahhoz a vélekedéshez, hogy ezek a tulajdonságok egymás ellen valók. Ha valaki például a kapitalizmust a maga teljes valójában, azaz kizárólag a piaci törvények szerinti érvényesülésben látja hatékonynak, akkor az a demokratikus, azaz közösségi érdekeket is érvényesítő berendezkedést csak kompromisszumként fogadja el.

Ebben a helyzetben indokolt végig gondolnom, mi is a társadalmi haladás és a baloldali gondolkodás összekapcsolásával a célom. Kijelentem, hogy nem a piacgazdaság megdöntése, egy más, jobbnak és igazságosabbnak vélt társadalom felvázolására törekszem. (Az emberek kitervelte, mesterséges társadalmakban nem hiszek, az utópiák nem bizonyultak életképesnek.) Nem célom egy másik társadalmi és gazdasági berendezkedés körvonalazása. Amennyiben a baloldali érzelmű emberek e mozgalmak hagyományait követve ezt látják indokoltnak, annyiban nem tartozom közéjük. Éppen ezért használom szívesebben a

társadalmi haladás fogalmát, mint a baloldaliságot. Elsősorban a köznyelvi szokások miatt azonban elfogadom, hogy baloldalinak nevezzék nézeteimet – ha annak tekintik.

A haladás érdekében megfogalmazásra kerülő gondolataim nem akarják a piacgazdaság és a demokrácia alapján működő társadalmi rendszereket eltörölni. Erre ugyan sokféle működési hibájuk alapján éppenséggel lenne elég ok, de az emberiség még nem izzadta ki, a történelem nem szülte meg azt a rendszert, amely jobbra, eredményesebbre válthatja. Elsősorban az egypólusú (csak kapitalista) világrend, a globalizáció, a környezetterhelés fokozódása és a tömeges szegénység azok a tünetek, amelyek a haladás híveit arra készítetik, hogy keressenek jobb megoldásokat. Én ezeket nem a forradalmi megújulásban, a rendszerváltoztatásban látom, mert nem ismerek olyan megvalósítható társadalom eszményeket, amelyek a demokrácia és a piacgazdaság ellenében jobbak lennének. Az a meggyőződésem, hogy a demokratikus piacgazdaságok keretei közt is lehet, sőt kell lényegesen jobb társadalom működést szervezni. Ezt tekintem (baloldali) célomnak.

Munkám szellemi sugalmazója, ihletője annak a politikai mozgalomnak a gondja, melyhez tartozom. Ezt a köznyelvben baloldalinak szokás nevezni. Ez a lényegében a huszadik századra jellemző áramlat, irányzat mára bizonytalan körvonalúvá vált. Nem teljesen egyértelműen, de jelentős tartalmi hasonlósággal szociáldemokráciának is szokásos nevezni. Ez a baloldaliságnál kissé korábban alakult nézet és mozgalom a parlamenti demokrácia keretén belül érvényesülő baloldali reformista irányzatok gyűjtőneve. Többféle társadalmi mozgalom és szellemi irányzat is kötődik a fenti nevekhez. (A következőkben az egyszerűsítés okán baloldalinak nevezem mindezeket az irányzatokat.) Ezek közül is kiemelhetők – a gondolkodó emberek mellett – azok a politikai pártok, melyek magukat baloldalinak vagy szociáldemokratának nevezik. Azt tapasztaltam, hogy messze nem világos, mit is gondolnak ezek az irányzatok a társadalom működéséről. Még a fő vonalakban, alapvetésekben is vannak jelentős eltérések, ellentmondások a magukat baloldalinak nevezők közt. A probléma azonban nem a sokszínűség, hanem a részben ebből is következő homály. Nem tudok egyértelmű, általánosságban is elfogadott és követhető megközelítést arra, hogy mi is a baloldal vilásképe, társadalmi célja, törekvése. Ez a probléma vezetett végül ennek a munkának az összeállításához.

A szocialista, szociális jelző a társadalmi problémák iránti érzékenységet akarja kifejezni, amely egyébként a legtöbb politikai mozgalom sajátja. Jelentős különbség van azonban a szociáldemokrata, a keresztény szocialista, a nemzeti szocialista és más felfogások és politikák közt. Ismert olyan nézet is, ami szerint a szocialista kifejezés valaminek a gyengeségét, korlátoltságát érzékelteti, mint például a szocialista demokrácia. Hasonló módon a demokratikus jelzőt is sokféle összefüggésben és tartalommal használják. Éppen ezek és hasonló tapasztalatok vezettek arra, hogy a tudományosság egyik fontos kellékét, a definiálást, a fogalom tisztázást ne tartsam munkám elengedhetetlen tartozékának, ugyanis nem ismerek általánosan elfogadott meghatározást a szociáldemokrácia fogalmára. (A társadalom tudományok terén a mindenki által elfogadott fogalom értelmezések hiánya általános jelenség.)

A baloldal politikai mozgalmait általában szociáldemokratának tekintik magukat. A szociáldemokrácia a baloldal ideológiája lett. Alapvetésem szerint a haladáshoz való viszonyt tekintem a politikában meghatározónak. Ebből következően nézeteimet nem valamiféle pártideológiának tekintem. Ha politikai mozgalmat képelek elveim köré, annak a SZEBB Magyarország nevet adnám. A SZEBB amellet, hogy a szép fokozása, de egyben betűszó is. Jelentése: Szociáldemokrata Elvű Baloldali Blokk. (A szép jelző alkalmazását a borászok szóhasználata alapján választottam. Ők a minden tekintetben - évjárat, íz, illat, aroma, szín, állag, termelési hely stb. - kiváló bort nevezik szép bornak.) Álmomban a SZEBB Magyarország jelképe a nemzeti kokárda. Ezzel többek közt a kokárda szimbólumot gondolom visszahódítani a baloldalinak.

Amikor a baloldali gondolkodás természetének megismerését és feltárását tűztem ki célul, akkor a ködös nézetek tisztázását nem pusztán eszmetörténeti érdeklődésem vezérelte. Azt tapasztaltam, hogy a társadalmi közállapotok nem úgy alakulnak, ahogy arra lehetőséget láttam vagy reményt tápláltam volna. A változások lomhák, gyakran ellentmondásosak és még gyakrabban nem abba az irányba történtek, amiket helyesnek véltem. Gondoltam, ezeknek megértését segítené, ha tisztázni tudom, mi is az a baloldali eszmerendszer. Ennek háttérében természetesen az a szándék húzódik, hogy miként lehetne javítani a fennálló helyzeten, folyamatokon.

A szokásos probléma megközelítés az lenne, ha nekilátnék a társadalmi közállapotok elemzésének, és innen következtetném ki a lehetséges változtatási célokat és utakat. Már az első pillanatban abba az akadályba ütköztem, hogy vezérlő csillagul választott, a társadalmi bajok megoldását támogató világgépem, a baloldali gondolkodás tisztázatlansága közepette nem volt világos, mit is tekinthetek társadalmi célnak, amihez az utat keresem. Átugorva sok eszmetörténeti elmélkedést végül is arra jutottam, hogy a történelem folyamatában kell keresnem a választ. Nem valamiféle boldogabb állapotot, mint célt kell meghatározni vagy kitűzni. Sokkal jobban járok, ha azt az utat kísérem meg felvázolni, amin közelebb juthatunk a fejlődéshez, a haladáshoz. Maga a cél is a haladás megvalósítása. Ezért lett gondolkodásom központi eleme a haladás.

A szociológia és a politikai irodalom is többnyire elfogadja, hogy kétféle értékrend létezik. Az egyik a célokban testesül meg, a másik pedig a célokhoz vezető eszközökben, utakban és módszerekben. Véleményem szerint a haladás, mint változás, mint nagyon széles értelemben vett mozgás, természeténél fogva a célokhoz vezető *utakat* jelenti, amin haladni lehet. Ebben az értelemben is a haladást, a baloldaliságot sokkal inkább eszközértéknek lehet tekinteni, mint célok halmazának. A haladás lényege a társadalmi, egyéni és környezeti jólét közelítése, hogyan tudja ezt a baloldal képviselni, szolgálni. Más megfogalmazásban azt vizsgálom, milyen úton kell járnia a társadalomnak.

A baloldali hagyományok mindegyike valamiféle jobb, többnyire igazságosabbnak vélt társadalmi berendezkedés megfogalmazását célozta meg. Ennek egyik pillére a szolidaritás az elesettekkel, a gyengékkel. Ezekhez képest más megközelítést tartottam iránymutatónak. Véleményem szerint a történelem, a sors jár a maga kiszámíthatatlan, nagy vonalakban még csak nem is előre látható útján. Az emberek társadalom javító törekvései általában a megismert világból indultak ki, ez volt a korlátjuk. A történelem azonban ezzel mit sem törődik. A nagy társadalmi rendszerváltozások történelmi méretekben nézve nem felismerések szülte akciók következményei. Természetesen voltak jobbító rendszerváltó munkálkodások is. Végeredményben ezek csak befolyásolhatták, tologatták, de alapvetően nem határozták meg az emberiség sorsát. A jelenleg érvényesülő, nálunk szinte egyeduralkodón elfogadhatónak tekintett társadalmi berendezkedés nem úgy született, hogy valaki „feltalálta” majd „bevezette” a kapitalizmust vagy a demokratikus parlamentarizmust. Nagyon hosszú és kacskaringós úton jutott el az emberiség ide.

Semmiféle bizonyíték és biztosíték nincs arra, hogy a mai társadalmi és gazdasági berendezkedés örökké létezni fog és mindig is hatékony lesz. Arra azonban van hatása az embereknek, hogy a pillanatnyi közállapotokat miként lehetne – akár a keretek feszegetésével is – kedvükre igazítani, mondhatni javítani. Ezt nevezem a haladás érdekében megvalósuló gondolkodásnak. Alapvetően tehát a haladás szolgálatát, segítségét tartom a számomra megfelelő gondolkodási keretnek. Nem valamiféle idealizált társadalmi állapot kialakítását célzom. Ebben az értelemben a szabadelvű gondolkodást a haladás támogatójának tekintem, a konzervativizmust pedig haladást fékezőnek.

A társadalmi rendszerek és képződmények (mint a szervezetek, vállalatok, pártok, egyházak stb.) egyik tulajdonsága, hogy egyszerre megjelenítik saját múltjukat, hagyományait (tradíciók, T) és megújulásukat, fejlődésüket (innováció, I). E kettő viszonya, a T/I a rendszerek állapotának, minőségének jellemzője. A szokásos állapotra az jellemző, ha egyik érték sem zéró, azaz egymás mellett megtalálható a múlt megőrzése és az előrelépő változás.

A politikai nézetek számtalan kombinációját nem taglalom, de a haladás szolgálatát mégis a legközelebb a baloldalon találtam meg. Eredetileg ez is sokkal többet törődött a céllal, a társadalmi igazságosság, tökéletesség megteremtésével. Az évek során azonban ezen vonalai elhalványodtak és helyébe a haladás szolgálata lépett. Mindezek mellett sem lenne helyes a haladás gondolatának szellemiségét kizárólag a baloldali gondolkodással azonosítani. A haladásban sokkal inkább a baloldal önmagát is meghaladó fejlődését, a továbblépést látom. A baloldali gondolkodás elvezetett a haladás fontosságának felismeréséhez. Ezzel együtt a baloldalinak nevezett nézetrendszer ma is sokkal inkább az igazságosabb társadalom, mint elérendő cél gondolatkörében forog, mintsem a haladást, mint követendő út eszméjét tartaná elsődlegesnek.

A haladás gondolatával barátkozva arra jutottam, hogy ha megismerem és bemutatom, miképp működik a társadalom (a 21. század elején Magyarországon), akkor lehet a leginkább kifejezően megfogalmazni, merre is érdemes kormányozni a sorsot. Könyvem ebből következően a **társadalom működésének természete** bemutatásával foglalkozik. Ezen belül is elsősorban a haladás gondolatához közvetlenül kapcsolódó problémákat feszegetem. Lévéen felfogásom szerint a haladás olyan fejlődés, amely beavatkozást követel, így elsősorban olyan összefüggésekre mutatok rá, melyek „maguktól” nem mozdulnak a haladás irányába. Ez lehetővé teszi, hogy olyan jelentős kérdésekkel, mint például a gazdaságfejlesztés csak érintőlegesen foglalkozzák. Tapasztalataim szerint ugyanis a gazdaság szabályozó és önszabályozó rendszerei működőképesek. Ami ezek közül gyengébb – például a foglalkoztatás – arra írásom igyekszik kitérni.

Munkám természetéről

Könyvem mottójául a legnagyobb magyartól vett, a Hitel című esszéjében idézett szöveget választottam. Nem csak a hivatkozás, de egész könyve például szolgál. Műve egy röpirat 270 oldal terjedelemben. Ennek lényege – miként nekem is – a társadalmi haladás természetének, az arra ható tényezőknek megfogalmazása. Konkrét célja kettős. Egyrészt megvilágítja a hitelezés gazdasági és társadalmi jelentőségét. A hitelt alapvetően megbízhatóságként fogja fel. Másik célja hétköznapi: meggyőzni a törvényhozó rendeket arról, hogy nem csorbul károsan a (nemesi) érinthetlenség, ha a visszafizetés és zálogfedezet kötelmét előírja a törvény. A Hitelnek ezen legfőbb céljai mellett kiemelkedő mellékhozamai is vannak. Ezek közül itt említésre méltó, hogy például megvilágítja a modernizáció folyamatát és saját elkötelezettségét a közjő mellett. Mindezek - remélem – az én írásomból is tükröződnek.

Írásom esszé, más néven elmélkedés, ami nem szigorúan tudományos műfaj, annak feltételeit nem elégíti ki. Nem hivatkozom jeles szerzőkre még akkor sem, ha eredeti és hasznos gondolatokat, megállapításokat sugalltak. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mondanivalóm igen jelentős része nem az én leleményem, felismerésem. Különösen érvényes ez azokra az érvekre, logikai megközelítésekre, amelyek véleményemig elvezettek. Hálás vagyok mindazoknak, akiket megnevezésük nélkül ugyan, de forrásomnak tekinthetek. Hivatkozások hiányában csak művészeti alkotások lennének elfogadhatók önálló teljesítményként. Azért is nevezem műfajomat elmélkedésnek, mert ez áll legközelebb az olyan alkotói munkához, mely ugyan épít másokra, használja tapasztalatait, de önálló, saját teljesítménynek tekinti magát.

A leírásra került megállapítások jelentős részét nem magam tapasztaltam vagy jöttem rá. Azok más gondolkodók, politikusok egymásra is ható vagy vitázó termékei. Nem akarom, részben nem is tudom azonban elválasztani a kapott ismereteket a saját megállapításaimtól, ezek együttesen képezik írásom tartalmát. Az azonban bizonyos, hogy a haladással kapcsolatos nézeteim egésze, annak rendszere az én fejemben állt össze.

A tételes tudományosság bizonyításának hiányában is megalapozottnak tartom írásomat (akárcsak a jó művészeti alkotásokat). Ha ez nem egy esszé lenne, akkor itt meg kellene határozni, mi is az a haladás és mi is a tudományosság. Sokak szemében ennek hiánya hozzá nem értést, a módszertani eltévelyedést, a hiteltelenséget jelentheti. Néhány esetben esetleg erről lehet szó. Használok majd fogalmakat nem eléggé tisztázott jelentéssel, bizonytalan, sokféle köznapi és akár egymással szembenálló értelmezésben. Amikor tudományosan igényesebb munkákat írtam, akkor tapasztaltam, hogy egyetlen fogalomra is a társadalom tudományokban nagyon sokféle meghatározás, magyarázat létezik. Iskoláknak nevezik a különféle felfogások képviselőit, paradigmáknak az egymástól akár jelentősen eltérő, de ugyanarra vonatkozó megközelítéseket, tanokat. Ezen tapasztalataim alapján elvesztettem azt a meggyőződésem, hogy kell nagy rendező fogalmaknak lenni, amely alapvetően eligazít. Úgy látom, hogy a társadalmi kérdések megítélésében (is) a sokszínűség fontosabb, mint a tudományos pontosság. Ez utóbbi maga is változó, alapigazságnak vélt felfogások dőlnek meg, korábbi eszméink mondanak csődöt és a társadalom, a történelem nem akar engedelmessé válni a tudományos gondolkodás egyik pillérének, a logikának.

Művemben a megismerés és a felismerés módszerei közül ez utóbbi a jelentősebb. Annak ellenére, hogy sok jelentős gondolkodótól merítettem, részt vettem igényes kutatásokban és vitákban, valamint más, a tudást támogató eseményekben, mégsem tarthatom magam olyan társadalom tudónak, aki a haladás kérdésének minden lényeges oldalról való megismerése, megértése alapján fogalmazza meg véleményét. Ugyanakkor elsősorban érdeklődésem okán vállalom, hogy olyan, a társadalom működését jellemző véleményt mondjak, amelyeket képes lennék – és sokan mások ezt meg is tették – alaposabban dokumentálni, hivatkozni, bizonyítani, magyarázni, mondhatni megvédeni. Mindezek háttérében életutam, tapasztalataim, gondolkodásom áll. Felhalmozódott bennem annyi ismeret, hogy képesnek éreztem magam mindezek összerendezésére.

Munkám jelentős része nem úgy íródott, hogy már összeállt minden gondolat a fejemben, cédulácskákon, korábbi elemzéseimben és csak össze kell szerkeszteni. Ezen esszé jelentős része maga az alkotás, az elmélkedések közbeni felismerések, a rendszerezett gondolkodástól elvárható eredmények gyűjteménye. Ez egyben az esetlegességet, az aránytalanságokat és tévedéseket is megmagyarázza: sok tekintetben nem kiforrott vélekedéseket vetek papírra. Megtörtént ez már másokkal is. Ha csak azt írnám, aminek minden részletét nagyon pontosan ismerem, akkor a társadalmi haladás ürügyén legfeljebb egy lexikon szócikket vállalhatnék. Ezzel azonban nem elégszem meg.

Szerb Antal, a huszadik század első felének irodalmi zsenije többek közt összefoglaló műveket is írt a világirodalom és a magyar irodalom történetéről. Amikor ezeket olvastam, az volt a benyomásom, mintha „fejből”, nagy forrásfeldolgozás nélkül írta volna. Történhetett ez azért, mert a manapság szokásos hivatkozási halmaz helyett csak itt-ott jelölte meg ismeretei vagy vélekedése származását. Egész biztos lehetek abban, hogy tudása zömét nem maga tapasztalta meg, de ennek ellenére volt bátorsága úgy mesélni, mintha ő maga jött volna rá az eseményekre, a jellemzésekre. Mit sem von le mindez munkája értékéből. E tekintetben annyira követője vagyok, hogy még akkor sem utalok a forrásomra, ha az nyilvánvalóan valamely meghatározható munka. Munkám forrásjegyzékét ugyanakkor össze lehet(ne) állítani, amelyben a múlt és korunk igen sok meghatározó társadalom tudósai és más ezzel foglalkozók művei szerepelhetnének. A könyvtárnyi általam olvasott írás fontosságát alázattal elismerve megengedtem magamnak, hogy ne a hivatkozásokkal, hanem saját érvelési rendszeremmel védjem meg mások igazát is.

Munkám nem szakítható el a kortól és a környezettől, amelyben élek és írok. Nem követem a manapság divatos, milyen is „a harmadik évezred elejének állapota” megközelítést, de nem is akarok elhatárolódni attól. Magyarként is írok, bár nem magyarkodok. Egész környezetemre és nyilván gondolkodásomra is rányomja bélyegét, hogy milyen vidékről, mely korból, milyen családi háttérből és iskolából, élettapasztalatból származom. Ezt nem mint korlátot, hanem mint gondolkodási keretet értelmezem. Magyarságom, baloldaliságom, döntően a huszadik századra visszanyúló kultúráim jól jelzik, miből indulok ki. Nem feltétlenül, de érzékelhetően másképp látják és értékelik a világ állapotát például a különféle vallási közösségek képviselői. Hibának tartanám azonban ezek közül azt kijelölni, amelyiknek egyedül helyes a világképe. Ugyanakkor szamárság lenne úgy tenni, mintha ezen felül kellene emelkedni. Vannak ugyan olyanok, akik ezt megkísérlik, de minden munkán tükröződik a kor, a környezet, amelyben íródott.

Lehetnek világgondolkodók, akik az emberiség egészében, a társadalom földrajzi vagy történelmi összefüggésein felül emelkedve fejtik ki nézeteiket. Bizonyára olyanok is vannak, akik örök problémák megoldásával foglalkoznak. Mégis azt tapasztalom, hogy az emberek óriási többségére közvetlen hatással van, hogy hol és mikor alkotnak. A Nobel díjas Amartya Sen könyvét olvasva – a fejlődés és a szabadság kérdéseivel nagyon általános értelemben foglalkozik – minduntalan kitűnt, hogy ő a huszadik század Indiájának gyermeke. Ez mit sem von le megállapításai általános értékéből. A tudományszociológia egyik fontos megállapítása egyébként, hogy minden tudományos eredmény magán viseli azt a kort és társadalmat, amelyben született még akkor is, ha közvetlenül semmi köze sincs ezekhez.

Magyarságom egyik megnyilvánulása az, hogy a megszokott társadalomtudományi szaknyelv helyett megkísérlek magyar szavakkal írni. Amennyire lehet, kerülöm az idegen kifejezéseket, bár esetenként ezek jobban, elfogadottabban és a szakma számára érthetőbben fejezik ki mondanivalómat. (Egy jeles felmenőmtől azt tanultam, hogy ne használjunk idegen szavakat, mert sohasem tudhatjuk, mit jelentenek.) Példa erre a szociáldemokrata szó is. Noha összetételében sem tekinthető magyarnak, de mégis átment a hazai szókincsbe, nincs olyan magyarított megfelelője, ami kifejezné jelentését.

Nem csak nyelvtisztasági és nyelvhelyességi meggondolások vezérelnek szövegalkotásomban. Nehezen boldogulok azzal, hogy az összetartozó gondolatokat ne egy mondatba írjam be. Ez viszont esetenként az érthetőség, az olvashatóság rovására megy. Meg kell jobban tanulni a szakmai szövegek íróinak – köztük nekem is – miképp lehet szórakoztató és olvasmányos módon közreadni hasznosnak, érdekesnek és értékesnek vélt mondanivalót. (Szerencsére vannak erre nálam jobb példák is.) Tudni kell röviden írni.

A tanulmányok, előterjesztések és más irományok, melyek sok fontos megállapítást tartalmaznak, gyakran vezetik be magukat egy összefoglalóval. Az összefoglaló röviden, az indoklások és logikai levezetések nélkül rögzíti a legfontosabb megállapításokat. Ez az a rész, amit az olvasók többsége még elolvas és meg is ért. Ezen írásomhoz is készült két összefoglaló. Az első, a nagyon általános, a közvélemény és a sajtó számára is érthető, rövid terjedelmű a következő:

Baloldali alapvetések

1. A baloldal a társadalmi haladás híve. Ennek forrása az erkölcs, alapvető értékei az igazságosság, a személyes példamutatás és a felelősség vállalás a társadalom működtetésében. Alapvetése szerint elsősorban az elesettek, a hátrányos helyzetűek, a kiszolgáltatottak érdekeit képviseli.

2. A baloldal célja az egyéni és a közösségi jólét emelése, valamint a természeti és társadalmi környezet védelme. A közösségi célokat és az emberek egyéni jólétét szolgáló lépések azonos fontosságúak. Nincs olyan közcél, ami az emberek vagy a környezet életminőségét ronthatja.
3. A baloldal szerint a társadalom működési elve a demokratikus, alkotmányos közrend. A gazdaság motorja, alapvető szervezési módja a piacgazdaság, a független vállalkozások. A baloldal figyelme ezen belül az élőlátás tisztessége és megbecsülése, a foglalkoztatás növelése felé irányul. A gazdasági teljesítmények legfőbb mércéje a minőség, az innovációk.
4. A közösség (állam) által biztosított, nemzeti minimumnak tekinthető közszolgáltatásokat nem (csak) piaci alapon kell működtetni, hanem egyenlő hozzáférést kell biztosítani mindenkinek. Ilyen a közoktatás, az egészségügyi alapellátás, a szociális háló és a nyugdíj. Ez állami forrásokat és szervezést igényel.
5. A haladást képviselő politikai erők legfőbb alapját a munkájukból élők és családjuk (középosztály), nyugdíjasaik és szimpatizánsaik képezik.

Ez az összefoglaló tartalmazza a baloldaliságra, a haladásra jellemző megállapításaim legfontosabbjait Tömörségük okán azonban nehezen érthetőek, sok lényeges megállapítás hiányzik belőlük. Azért tartom fontosnak leírni, hogy megvilágítsam: a nagyon összetett kérdéseket aligha lehet néhány szóval összefoglalni – még ha a viták, beszélgetések során erre lenne igény. A részletesebbet – ami még csak kivonata írásomnak – ezen fejezet végén mutatom be.

Könyvem két nagy részből áll. Az első a társadalmi haladás általános kérdéseivel foglalkozik. Ezt követi a társadalmi haladás rendszerének részletesebb kifejtése. Mindezekben belül kisebb esszéket készítettem. Munkám tehát esszé füzet, gyűjtemény, ciklus. Minden fejezet önállóan is meg áll a lábán. Egymás után olvasva azonban jobban érthető gondolatok logikai íve, megállapításaim egymásból is következő volta. A legfőbb összekötő elem, ami minden résztanulmányban vezette tollam **a haladás és az erkölcsi követelmények érvényesülése**. Ezeket tartom gondolkodásom meghatározó elemének.

Ha valakik manapság Magyarországon etikai problémákról ír vagy beszél, gyakran visszatér a korrupció elemzésére. Maga a korrupció ugyanakkor nem etikai alapkérdés, jelentős etikai klasszikusok alig foglalkoznak ezzel. Korunkban mégsem kerülhetők el az erről szóló nézetek és vélemények ismertetése, mert annyira jelentős, hogy sokak szemében ez maga az etikai vélekedés próbaköve, az erkölcsös viselkedés, megnyilvánulás alapja. Számomra emlékezetes egy olyan politikai program vitája, amely nem tartalmazott önálló „nőpolitika” fejezetet. A szerzőket jelentősen elmarasztalták ezért a hiányosságért azok, akik nem tudtak elképzelni politika állásfoglalást a nők társadalmi helyzetének tisztázása nélkül. Ugyanakkor – nem tagadva sokféle társadalmi kérdés fontosságát – számomra egyértelmű, hogy nem kell minden politikai programnak minden, mások által fontosnak tartott kérdéssel foglalkozni, legyen az példáim szerint a korrupció vagy a nőpolitika. Írásomban például nagy figyelmet szentelek a gazdasági és ezen belül a foglalkoztatási kérdéseknek. Néhány jelentős társadalmi problémára azonban nem tértem ki, így például a média, a kultúra, az egészségügy, az oktatás, a szociális ellátás, a tudomány vagy a sport megítélésére. Ezek nem azért szorultak háttérbe, mert nem tartom fontosnak. Elsősorban szakértelmem okán irányult figyelmem a gazdaság – ezen belül is a vállalkozások, a foglalkoztatás világa – kérdései felé. Ezzel azonban nem akarom lebecsülni semmilyen más társadalmi jelenség fontosságát. A mai társadalmi problémák egyik központi kérdésének a foglalkoztatás alacsony szintjét tekintem. Másoldalról kétséges, hogy a társadalmi szolidaritási elveken felül lennének „baloldali” vagy „jobboldali”, esetleg más nézeteket tükröző média-, kultur- vagy sportpolitikai alapvetések. A szakpolitikának aligha van pártossága.

A fő fejezeteken belül szerkesztői munkámban inkább a logikai felépítésre, mintsem az arányosságra törekedtem. Lesznek rövidebb, elnagyoltabb részek és alaposabban átgondolt és kifejtettek is. Nem egyenszilárdságú a mű, ahogy mondani szokás. Védekezésem és magyarázkodásom elég egyszerű: ne tessék egy elmélkedéstől olyasmit várni, ami ellentétes az emberi észjárás természetével.

Végezetül azon olvasók kedvéért, akik nem akarják az egész írást végiglapozni, itt van lényeges megállapításaim gyűjteménye arról, amit haladó, baloldali nézeteknek tekintek.

Összefoglaló tézisek

Alapvetések

1. A baloldal a társadalmi haladás elkötelezett képviselője. A haladás az emberek által végrehajtott vagy támogatott, azaz nem véletlen, törvényszerű vagy sorsszerű fejlődés.
2. A társadalmi haladás az egész közösség és ezen belül minden egyes ember jobb életérzéséhez, magasabb életminőségéhez, a jobb környezethez vezető út. A baloldal a haladás emberi méltóság erősítésével történő (humanitárius) megvalósítását képviseli.
3. A baloldali gondolkodás történelmi gyökerei a paternalizmus, a filantrópia, a munkás- és szakszervezeti mozgalmak, a liberalizmus, a marxizmus-leninizmus, a szociáldemokrácia, a szocializmus, a kommunizmus és más utópiák.
4. A baloldali gondolkodás jelenlegi képviselői a környezetvédők, a közérdeket megtestesítő civil és érdekvédelmi szervezetek, a demokraták, a szociáldemokrata és velük együttműködő politikai pártok, a balközép polgári erők, a társadalmilag felelős vállalkozások valamint az ezen elveket képviselő gondolkodók, politikusok.
5. A baloldali ideológia alapja az erkölcsen, a felelősség a társadalom sorsáért.
6. A baloldali politika célja az etikus módon megvalósuló hatalomszerzés, gyakorlás és hasznosítás a közösség érdekében.
7. A baloldal magáénak érzi a polgári demokráciák, az emberi jogok alapvetéseit, a szabadság, (esély)egyenlőség és közösségvállalás (szolidaritás) eszméit. Általános emberi, mondhatni természetes jog az élettel, a szabadsággal és a tulajdonnal való önrendelkezés.
8. A baloldal képviselője – elsősorban a politikai elit részéről – nem nélkülözheti a személyes elkötelezettséget és példamutatást.
9. A baloldali politika nélkülözhetetlen tulajdonsága a nyilvánosság képesség (átláthatóság).
10. A baloldali politika elfogadja a szabad vallás és világnézet hirdetését és gyakorlást, ha az nem szélsőséges és nem irányul elítélő megkülönböztetésre.

Társadalom és politika

11. A társadalom szerkezete a munkamegosztásban elfoglalt szerep, a vagyoni helyzet, valamint a hatalomhoz és a közösségekhez fűződő viszonyok alapján jellemezhető. Ezek közös tulajdonságaként az alábbi – legjellemzőbb - társadalmi tagozódás ismerhető fel:
 - Politikai és gazdasági elit, a vagyonosok és hatalmi befolyással rendelkezők
 - Középosztály, az ön- és társadalom fenntartó emberek
 - Eltartottak, köztük a nincstelenek és hátrányos helyzetűek.

- A baloldal a fentiek közül elsősorban az eltartottak, nincstelenek, hátrányos helyzetűek, valamint a hátrányos helyzetű kisebbségek képviselőjét szolgálja. Ez a baloldal etikai alapvetése, a társadalmi igazságosság szolgálata.
12. A baloldal politikai bázisa a középosztály, ezen belül is a munkájukból élők, akik fenntartható, méltányos és élhető környezetet és közösséget képesek kialakítani.
 13. A baloldali politikai döntések alapja az erkölcs mellett az ésszerűség (hatásvizsgálat). Az olyan döntések nem baloldaliak, amely magasabb érdekek tekintik a közgazdasági logikát, a politikai és jogfilozófiai elveket, az állam és pártérdeket, valamint a nemzetközi kötelezettségeket, mint a természeti környezet védelmét, a vállalkozások támogatását, az egyéni jólét és a nemzeti felemelkedés szolgálatát.
 14. A baloldali társadalom demokratikus, amelyben az érintettek befolyás gyakorlásának széles a lehetősége. A demokrácia mércéje a döntések és a társadalmi értékek viszonya, mennyire képes a közösség azt megőrizni és fejleszteni.
 15. A baloldal a közérdek képviselőjét, a közszolgálat megítélését a politikai pártállástól függetlenül tartja helyesnek.
 16. A baloldal az államéletben és önkormányzásban a szakmaiságot támogatja, a politikailag fejnehéz vezetést nem képviseli.
 17. A baloldali politikusokkal összeférhetetlen a közpénzeket érintő üzleti lobbizás, a közpénzek felhasználása (osztogatása) politikai jutalmazásra.
 18. A baloldal a kifejezetten politikai munkaterületeken túl ellenzi a politikai indíttatású munkahely és beosztás szerzést. A hatalom közelsége nem lehet személyes előnyök és haszon forrása.
 19. A baloldal természeti környezettel összefüggő álláspontja annak védelme, kihasználásának, terhelésének és szennyezésének mérséklése.
 20. A baloldal a természeti környezetet, annak javait nem tartja kisajátíthatónak és pusztán piaci megfontolások alapján hasznosíthatónak.
 21. A baloldali politika mindennapi céljait és módszereit saját eszmevilágából, valamint a társadalom jelzéseiből, az egyéni és civil kezdeményezésekből meríti.

A társadalom gazdasági alrendszere

22. A gazdaság leghatékonyabb működési rendszere a piacgazdaság, amely a tulajdon, a vállalkozás és a versengés szabadságára épül.
23. A gazdaság működési feltételeit a társadalom teremti meg, így azoknak összhangban kell lenniük a közösségi törekvésekkel. A piaci viselkedés és szabályozás nem érvényesülhet a társadalmi érdekek rovására.
24. A baloldal szerint a gazdasági fejlődéshez a piaci rendszerek működtetése mellett társadalmi támogatás és szabályozás is szükséges.
25. A baloldal szerint a társadalmi, gazdasági és környezeti tényezőket együttesen kell értelmezni, köztük nincs fontosabb és kevésbé fontos. A közállapotokat, a társadalom fejlettségét a gazdasági, az életminőségi és a fenntarthatósági jellemzők együttese alapján lehet megítélni.
26. A baloldal törekvése az alkotmányos hatalmi rendszer – a törvényhozás, kormányzás és jogszolgáltatás – pillérei mellett a többi hatalmi tényező, így elsősorban a gazdaság, a tudomány, a kultúra, a média, a helyi közösségek, valamint a civil szervezetek politikát befolyásoló szerepének érvényesítése. Ennek módszere az autonómia és a szubszidiaritás, az érintettek és tájékozottak bevonása és felhatalmazása a döntésekbe.

27. A baloldal a gazdasági problémák megközelítésében a nemzetközi, nemzeti, vállalkozói és egyéni érdekeket egyaránt fontosnak tartja. A közösségi érdekek érvényesülése és az egyéni boldogulás egyformán fontos, nincs közöttük elsőbbség.
28. A baloldal szerint az egyéni boldogulás a közösségi jólét megteremtésének alapja.
29. A baloldal szerint a gazdasági felemelkedés motorjai a vállalkozások, az innováció.
30. A vállalkozások legfőbb hajtóereje a kezdeményező és kockázat vállaló szellem, a pénztőke és az élő emberi munka. Ezek együttesen piaci viszonyok közepette érik el legjobb teljesítményeiket.
31. A gazdaság sikerének kulcsa versenyképesség, amely elsősorban a vállalkozások teljesítményeinek és vezetésének minőségétől függ.
32. A baloldal elkötelezettsége a piacgazdaság működésében elsősorban az emberi tőke működése, a foglalkoztatottság feltételeinek javítása.
33. A foglalkoztatottság társadalmi méretű növelése az egyéni, kis- és közép vállalatok esetében támogatásra méltó. A közhatalom az ésszerűségi megfontolások mellett a foglalkoztatás növelés céljait is kell, hogy szolgálja saját intézményeinél.
34. A baloldal támogatja a foglalkoztatottak érdekvédelmi küzdelmét.
35. A közszolgáltatóknál az érdekvédelem nem akadályozhatja meg a közérdek érvényesülését, a közigazgatás és a közszolgáltatások üzemszerű ellátását.
36. Jelentős a hatalom és a közszolgáltatók részéről az emberek és vállalkozások kiszolgáltatottsága. A baloldal elkötelezettsége a kiszolgáltatottság mérséklése, elsősorban a közjavakhoz és jogokhoz való hozzáférés esélyegyenlősége révén.

Az állam szerepe

37. Az állami és önkormányzati (közhatalmi) szerep terjedelme

- a szabályozás,
- az ellenőrzés,
- a (köz)szolgáltatás,
- az infrastruktúra fejlesztése és fenntartása
- és a jövedelem (gyűjtés és elosztás) kezelés.

Az ezeket meghaladó közvetlen hatalmi beavatkozásokat a baloldal nem támogatja.

38. Az alkotmányos hatalmi rendszernek a közhatalmi szerepvállaláson túlmenő, egyéb intézkedéseket, például gazdasági támogatásokat, különleges politikai célokat nem közvetlen beavatkozással, hanem a szabályozó (jogalkotó) és ellenőrző (hatósági és jogszolgáltató) szerepen keresztül kell megoldania.
39. A baloldal szerint a közhatalmi szerepeket erősíteni indokolt, az azon túlnyúló tevékenységeket pedig a szabályozó, az etikai, a piaci és egyéb összehangoló megoldásokra és szokásokra kell bízni. (Minimális apparátusok erős jogosítványokkal, egyszerű és átlátható döntési rendszerekkel.)
40. A tulajdon általános és mindenkire egyaránt érvényes védelmén belül a közösségi tulajdon kárára elkövetett szándékos (csalárd) cselekedeteket a baloldal különösen súlyosnak ítéli, beleértve a közteherviselés alóli kibúvást is.
41. A közszolgáltatók a baloldal szerint nem csupán a piaci szokások és érdekek alapján kerülhetnek megszervezésre. A közszolgáltatókért az állam akkor is felelős, ha azok üzletileg nem haszontermelők.
42. A baloldal szerint az állam és az önkormányzatok feladatai közül a közoktatás, az egészségügyi alapellátás, valamint a megélhetési minimumot biztosító szociális háló kialakítása és fenntartása – összességében a *nemzeti minimum* - közösségi forrásokból kell, hogy megvalósuljanak.
43. A baloldal a közéleti tisztaság jelentős akadályát a bürokráciában és a korpásodásban (korrupció+pazarlás) látja. Mindkettőre jellemző az intézményesülés, amivel szemben

a politikai, jogi, erkölcsi és a szakmai fellépéshez meg kell szervezni a társadalmi támogatást is.

44. A köztulajdonban álló vállalatok irányítása nem (ön)kormányzati feladat, az nem jelentheti a közhatalom közvetlen beavatkozását a cég működésébe. Az állami feladatokat el kell választani az üzleti, gazdálkodói tevékenységektől, azok nem olvadhatnak össze. (A közhatalom, mint gazdasági szereplő nem szuverén és nem immúnis.)
45. A baloldal támogatja a célzott közösségi források demokratikus, civil szervezetek és érintett közösségek közreműködésével megvalósuló elosztását, ha az nyilvánosság képes (átlátható) és szigorúan ellenőrizhető (számonkérhető).
46. A baloldal a társadalmi különbségek mérséklését elsősorban a rászorultakat támogató megkülönböztetésekkel (pozitív diszkrimináció) akarja elérni
47. A baloldal internacionalista hagyományai mellett figyelmet, megértést kell fordítson a nemzeti értékek és szempontok érvényesítésére. A nemzeti kincsek, vagyon és lehetőség kihasználása a baloldali elkötelezettség része.
48. A baloldal szerint a közpénzek felhasználásának megítélése szabályaiban (pályázati és verseny elbírálás) a versenysemlegesség mellett előnyben kell részesíteni a hazai, helyi és kisvállalkozásokat. Ezt a bírálati szempontokban kell érvényesíteni.
49. A baloldal elsősorban a környező országok, valamint az Európai Unió érdekeinek méltánylásában látja és keresi hazánk világpolitikai és világgazdasági lehetőségeit. A világ minden országával az együttműködést a jóindulat, a közös érdekek és a kölcsönösen elfogadható erkölcsi (politikai) normák alapján kell megvalósítani.

Az összefoglalás a napi politikai gyakorlathoz képest idealizált. Szerintem ilyennek kellene lenniük a baloldaliaknak. A baloldali politizálás nekem azt jelenti, hogy az összefoglalt elveket a lehető legnagyobb mértékben kell a mindennapi gyakorlatban érvényesíteni. Ez minél több területen eredményes, annál inkább szolgálja a haladást. Összefoglalómban a társadalom alrendszeri közül csak a gazdasággal összefüggő nézeteimet fogalmaztam meg. A többi alrendszer is azonosan fontos, de az azokkal kapcsolatos alapvetések megfogalmazására nem vagyok elég felkészült. Ugyanakkor a szakpolitikai kérdéseket nem tartom a politikai nézetektől függőeknek.

A társadalmi haladást nem csak a baloldal képviselheti, serkentheti. A szavak és tettek mércéje nem az, hogy megfelel-e a baloldal (akár általam megfogalmazott) elveinek. A lényeg az, hogy szolgálja-e a társadalmi haladást, vagyis a környezet védelmét, az egyéni és közösségi jólétet.